

СЕКЦІЯ 5 ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.6

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН З ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Дейнега М.А., к. ю. н., доцент
кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Стаття присвячена дослідженню наукових підходів до характеристики суспільних відносин з відтворення природних ресурсів, аналізу законодавства України з даної проблематики, з'ясування особливостей відтворення природних ресурсів, виокремленню його видів за певними критеріями і формулюванню визначення досліджуваного поняття.

Ключові слова: *природні ресурси, відтворення природних ресурсів, використання природних ресурсів, відновлення природних ресурсів.*

Статья посвящена исследованию научных подходов к характеристике общественных отношений по воспроизводству природных ресурсов, анализу законодательства Украины по данной проблематике, выяснению особенностей воспроизводства природных ресурсов, выделению его видов по определенным критериям и формулировке определения исследуемого понятия.

Ключевые слова: *природные ресурсы, воспроизводство природных ресурсов, использование природных ресурсов, восстановление природных ресурсов.*

Deinega M.A. THEORETICAL AND LEGAL APPROACHES TO THE CHARACTERISTICS OF SOCIAL RELATIONSHIP FOR RESPONSE OF NATURAL RESOURCES

The article is devoted to the research of scientific approaches to the characterization of social relations on the reproduction of natural resources, analysis of Ukrainian legislation on the raised issues, clarification of the features of reproduction of natural resources, the distinction of its species according to certain criteria and the formulation of the definition of the concept under investigation.

Key words: *natural resources, reproduction of natural resources, use of natural resources, restoration of natural resources.*

Постановка проблеми. Стратегією державної екологічної політики України на період до 2020 р. (Закон України від 21 грудня 2010 р.) визначено, що сталий розвиток будь-якої країни означає таке її функціонування, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні й духовні потреби населення та забезпечується раціональне, вискоєфективне, збалансоване використання і відтворення природних ресурсів. Відповідно до ст. 40 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. використання природних ресурсів має здійснюватися з додержанням обов'язкових екологічних вимог, у тому числі здійсненням заходів щодо відтворення природних ресурсів. При цьому відтворення природних ресурсів є елементом екологізації матеріального виробництва, одним з основних принципів у галузі охорони довкілля (ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Ступінь розробленості проблеми. Теоретичному аналізу і правовому забезпеченню суспільних відносин щодо відтворення природних ресурсів, на відміну від суспільних

відносин з приводу їх використання, приділена незначна увага. Дослідженню окремих теоретичних аспектів суспільних відносин з відтворення природних ресурсів присвячено роботи таких науковців: О.В. Басая, Я.В. Гераськіна, Т.В. Григор'євої, І.Б. Калініна, Е.В. Позняк, О.О. Рябова та інших. Однак у наукових працях представлена або загальна характеристика окресленої проблематики, або дослідження суспільних відносин з відтворення окремих видів природних ресурсів. У зв'язку з цим визначена тема наукової статті потребує поглибленого комплексного дослідження.

Метою статті є дослідження теоретичних підходів до характеристики суспільних відносин з відтворення природних ресурсів, а також аналіз законодавства України з даної проблематики.

Виклад основного матеріалу. В енциклопедичній літературі міститься декілька тлумачень поняття «відтворення»: 1) оновлення, відновлення старого; створення того, що існувало [5, с. 250–251]; 2) створення знову того самого; повторення [10, с. 647]; 3) безперервний рух і відновлення процесу вироб-

ництва якої-небудь системи – біологічної чи соціальної, що включає оновлення елементів системи, відносин між ними і взаємодій із зовнішнім середовищем [11, с. 141].

Відтворення природних ресурсів розглядається як: 1) відновлення ресурсів природи, що відбувається без втручання людини або за її участю [11, с. 142]; 2) природний (регульований або нерегульований) і штучний процес приросту запасів природних ресурсів, відновлення їхніх кількісних та якісних характеристик [2, с. 273].

Відтворення природних ресурсів також є предметом дослідження науковців. Так, Я.В. Гераськін визначає відтворення природних ресурсів як сукупність заходів, спрямованих на підтримання тих умов, що максимально сприяють протіканню природних процесів відновлення (утворення) природних ресурсів [3, с. 6]. На думку О.О. Рябова, відтворення природних ресурсів – це об'єктивна необхідність, обумовлена постійно зростаючим їх споживанням, а також деякими негативними наслідками господарської та іншої діяльності [9, с. 23]. Калінін І.Б. вказує на те, що відтворення природних ресурсів – це вид використання природних ресурсів, що є наслідком більш раннього антропогенного впливу, під час якого відбулося перевищення господарського використання природного ресурсу, в результаті чого виникла необхідність у відновленні порушеної екологічної рівноваги [6, с. 11].

На прикладі лісових ресурсів проблемами відтворення природних ресурсів займається Е.В. Позняк, яка під відтворенням лісів пропонує розглядати складову частину процесу ведення лісового господарства, що реалізується в діяльності підприємств, установ, організацій і громадян, які здійснюють ведення лісового господарства, з метою задоволення екологічних, оздоровчих, рекреаційних, естетичних, науково-освітнянських, виховних та інших потреб людини та матеріальних потреб суспільства в лісових ресурсах, збільшення лісистості України та окремих її регіонів, підвищення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних, інших корисних властивостей лісів і захисних лісових насаджень, поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності та біологічної стійкості [6, с. 211].

При цьому науковці звертають увагу на те, що відтворення природних ресурсів – це врегульована нормами права діяльність власників і користувачів земельних ділянок, на яких знаходяться природні ресурси, спрямована на підвищення їх кількісних та якісних характеристик [7, с. 19]. Дійсно, відтворювальна діяльність насамперед повинна мати юридичний аспект, оскільки значна частина відносин із відтворення природних багатств виникає, змінюється та припиняється у встановленому законодавством порядку, зміст яких носить правовий характер.

Підсумовуючи, в науковій літературі відтворення природних ресурсів розглядається: 1) в широкому розумінні – як компенсація шкоди, що завдається природним ресурсам у процесі експлуатації, споживання, добування

тощо; 2) у вузькому розумінні – як спеціалізований вид діяльності користувача природних ресурсів: а) безпосередньо; б) за договором з уповноваженим суб'єктом; в) за рахунок власних коштів користувача природних ресурсів та інших користувачів, що стягуються з них у вигляді екологічних податків і йдуть на фінансування загальнодержавних та регіональних програм з раціонального використання та відтворення природних ресурсів.

Серед нормативно-правових актів, що передбачають заходи у сфері відтворення природних ресурсів, можна виділити Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р., Водний кодекс України від 6 червня 1995 р., Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. та інші акти поресурсового законодавства України.

Земельний кодекс України пов'язує поняття відтворення земель з їх охороною (ст. ст. 162, 163). Зокрема, завданням охорони земель визначено забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель. У нині чинному водному законодавстві України також містяться норми, присвячені відтворенню водних ресурсів. Водний кодекс України оперує двома окремими юридичними категоріями «охорона вод» та «відтворення водних ресурсів».

У сфері відтворення природних ресурсів чималий інтерес представляють норми лісового законодавства України. Лісовий кодекс України визначає правові засади щодо охорони, захисту, використання та відтворення лісів. У Лісовому кодексі України міститься окрема глава 14 «Відтворення лісів», згідно з якою відтворення лісів здійснюється з метою: 1) досягнення оптимальної лісистості шляхом створення нових насаджень найбільш економічно та екологічно доцільними способами і технологіями; 2) підвищення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних, інших корисних властивостей лісів і захисних лісових насаджень; 3) поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності та біологічної стійкості (ст. 79). Крім того, Лісовий кодекс України передбачає види відтворення – відновлення лісів і лісорозведення. Таким чином, лісове законодавство в частині регулювання відносин відтворення природних ресурсів пішло набагато вперед.

Також слід звернути увагу на те, що відтворення природних ресурсів може бути як природним, так і штучним. У науковій літературі дослідженням зазначених способів відтворення, на прикладі водних живих ресурсів, займається Т.В. Григор'єва. Науковець вважає, що природне відтворення слід розглядати як біологічний процес, що забезпечує існування розмаїття водних живих ресурсів шляхом їх природного розмноження. Характерною особливістю людської діяльності в цьому процесі є вжиття заходів щодо створення й поліпшення умов для природного відтворення. Штучне відтворення водних живих ресурсів, у свою чергу, є засобом забезпечення природного відтворення, що представляє собою планомерну, науково обґрунтовану діяльність відповідних суб'єктів, і здійснюється за активної діяльності людини [4, с. 121].

Тобто саме під час штучного відтворення значно збільшується роль права, що визначає міру дозволеної і належної поведінки суб'єктів цих правовідносин. Штучне відтворення природних ресурсів неможливо без застосування правових засобів його забезпечення, що, на жаль, ще не знаходиться на належному рівні.

Характеризуючи правові відносини з відтворення природних ресурсів, слід також зупинитися на розкритті видів таких відносин. Так, зазначені відносини, спираючись на наукові дослідження О.В. Басая [1, с. 654], можна поділити за певними критеріями:

1) залежно від об'єкта правовідносин: відтворення земельних ресурсів, водних ресурсів, лісових ресурсів тощо;

2) залежно від правової форми здійснення відтворювальної діяльності: відновлення природних ресурсів та створення природних ресурсів;

3) за специфікою способу відтворення природних ресурсів: відносини з природного відтворення природних ресурсів (регульованого або нерегульованого); відносини зі штучного відтворення природних ресурсів; відносини з відтворення природних ресурсів, що здійснюються комбінованим способом.

Висновки. Отже, підсумовуючи, суспільні відносини з відтворення природних ресурсів можна визначити як природний (регульований, нерегульований) або штучний процес відновлення кількісних та якісних характеристик природних ресурсів, взаємозв'язків

між ними і докільям в цілому, обумовлений негативними наслідками антропогенної діяльності, з метою встановлення порушеної екологічної рівноваги та задоволення потреб людини та суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Басай О.В. Поняття відтворення природних рослинних ресурсів. Актуальні проблеми держави і права. 2011. № 61. С. 651–656.
2. Большой энциклопедический словарь: в 2 т. / гл. ред. А.М. Прохоров. М.: Советская энциклопедия, 1991. Т. 1. 862 с.
3. Гераськин Я.В. Воспроизводство природных ресурсов (Теория, тенденции, проблемы): автореф. дисс. ... к.э.н.: 08.00.01. Орел, 1999. 21 с.
4. Григор'єва Т.В. Правові засади використання, охорони та відтворення водних живих ресурсів: монографія. Х.: Право, 2011. 176 с.
5. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. М.: Русский язык, 1981. Т. 1. 699 с.
6. Калинин И.Б. Рациональное использование природных ресурсов и охрана окружающей среды как основа устойчивого природопользования. Вестник Томского государственного университета. 2003. № 379. С. 11–18.
7. Крассов О.И. Право лесопользования в СССР. М.: Наука, 1990. 238 с.
8. Позняк Е.В. Правові засади та перспективи відтворення лісів в Україні. С. 204–212.
9. Рябов А.А. Роль и значение права в организации воспроизводства природных ресурсов. Вестник ТИСБИ. 2002. № 4. С. 22–26.
10. Словник української мови: в 11 томах / за ред. акад. І. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970. Т. 1. 782 с.
11. Українська Радянська енциклопедія: в 12 т. / за ред. М.П. Бажана. К.: Голов. ред. Укр. Рад. енцикл., 1978. Т. 2. 544 с.